

1.

4.

7.

ТИПОЛОГІЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ THE TYPES OF LAW ENFORCEMENT

Юхимюк О.М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
юридичного факультету
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

У статті розкрито питання правозастосування як правової форми діяльності уповноважених компетентних суб'єктів, спрямованої на реалізацію принципів та норм права в конкретних життєвих ситуаціях шляхом винесення індивідуально-конкретних рішень. З огляду на правовий статус суб'єкта правозастосування та процедур, що застосовуються при прийнятті рішення, розрізняють чотири типи правозастосування: судовий, адміністративний, квазісудовий та квазіадміністративний.

Ключові слова: правозастосування, типи правозастосування.

В статье рассмотрены вопросы правоприменения как правовой формы деятельности уполномоченных компетентных субъектов, направленной на реализацию принципов и норм права в конкретных жизненных ситуациях путем вынесения индивидуально-конкретных решений. Учитывая правовой статус субъекта правоприменения и процедур, которые применяются при принятии решения, различают четыре типа правоприменения: судебный, административный, квазисудебный и квазиадминистративный.

Ключевые слова: правоприменение, типы правоприменения.

The law enforcement is the legal form of activity of the authorized competent subjects focused on the realization of principles and norms of law in concrete vital situations by carrying out individual decisions. Taking into account legal status of subject of law enforcement and procedures that are used at a decision-making we could distinguish four types of law enforcement: judicial, administrative, quasi-judicial and quasi-administrative.

Key words: law enforcement, types of law enforcement.

Постановка проблеми. Правозастосування по суті є найбільш об'ємною частиною юридичного процесу. Основне його спрямування – індивідуальне регулювання суспільних відносин. Роль і значення застосування права настільки велике, що часто цю форму реалізації права виділяють у самостійну, вказуючи, що правозастосування поряд із правотворчістю – це два особливих напрямки функціонування правової системи, тому дослідження проблеми правозастосування є надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-правові аспекти правозастосування стали об'єктом особливих досліджень сучасних як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. На загальнотеоретичному рівні питання правозастосування розглядалися у роботах таких науковців, як П. Рабінович, А. Алексєєв, М. Кельман, О. Скакун та інші. Безпосередню увагу правозастосовчій діяльності приділили такі дослідники, як В. Лазарєв, П. Недбайло, І. Дюрягин, В. Юсупов та ін. Окремі аспекти правозастосування висвітлені в дисертаційних дослідженнях Д. Бочарова, М. Гнатюк, В. Думи, О. Уварової та ін.

Вказані науковці неодноразово дискутували з приводу поняття та ознак правозастосування, його форм, вимог, які до нього ставляться, стадій, функцій, результатів правозастосування. Проте до однозначного розуміння даного поняття дійти досі не вдалося. Дискусійним залишається питання про суб'єктів правозастосування та типологію (класифікацію) правозастосовчої діяльності за цим критерієм. Не применшуючи ролі та значення попередніх напрацювань, **метою даного дослідження** пропонуємо вважати узагальнення поняття правозастосування та поділ його на окремі типи. Досягнення вказаної мети можливе за умови реалізації наступних **завдань**:

- формулювання поняття правозастосування в контексті даного дослідження;
- виокремлення за допомогою типології як методу наукового пізнання окремих типів правозастосування;
- здійснення загального аналізу окремих типів правозастосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняттю правозастосування присвячені праці багатьох на-

уковців. При цьому використовуються різні категорії, які досить часто пропонується вважати взаємозамінними. Скакун О. визначає застосування норм права (правозастосовчу діяльність) як владно-організаційну діяльність уповноважених державних органів, організацій і посадових осіб, яка здійснюється в процедурно-процесуальному порядку і полягає в реалізації норм права шляхом винесення юридичних рішень щодо конкретних суб'єктів з конкретних питань. [1, с. 414] На думку І. Дюрягіна, "застосування норм права (правозастосовча діяльність) – це здійснювана в спеціально визначених законом формах державно-владна організаційна діяльність компетентних суб'єктів із видання індивідуально-конкретних правових приписів". [2, с. 19] Тобто поняття «правозастосовча діяльність», «правозастосування» та «застосування норм права» доволі часто використовуються як рівнозначні. При визначенні поняття «застосування правових норм» упорядники вітчизняної юридичної енциклопедії без застережень використовують поняття «застосування правових норм» та «правозастосовча діяльність» як взаємозамінні. [3, с. 528]

У науковій літературі все частіше наголошується на необхідності розмежування таких двох категорій, як «правозастосування» та «правозастосовча діяльність». Зокрема, правозастосування слід розглядати як комплексну, державно-владну, управлінську, творчу діяльність, здійснювану у встановлених законом процедурних і процесуальних формах, яка покликана забезпечити адресатам правових норм можливість реалізації належних їм прав і покладених на них юридичних обов'язків. Правозастосовча діяльність, у свою чергу, – це юридична цілісна система дій з реалізації права, здійснювана особливим колом суб'єктів (органів та посадових осіб), наділених державно-владними повноваженнями, яка відбувається в певних процесуально-процедурних формах. [4, с. 18] Також правозастосовча діяльність може бути визначена як здійснювана на засадах доцільності, справедливості й обґрунтованості піднормативна діяльність компетентних суб'єктів з видання конкретизованих й індивідуалізованих владних приписів (індивідуальної регламентації) та забезпечення їх видання й фактичної реалізації (правозабезпечення). [5, с. 54]

У переважній більшості наведених визначень прослідковується спільна тенденція: поняття «правозастосування», «правозастосовча діяльність» пов'язуються саме із застосуванням норм права. Проте право (об'єктивне право) і норми права навряд чи можна вважати тотожними поняттями.

О. Скакун вказує, що право (об'єктивне право) – це система принципів і норм (правил поведінки), сформованих у суспільстві і визнаних його більшістю як справедлива міра свободи і рівності, закріплених (установлених чи санкціонованих) і забезпечуваних державою в якості регуляторів суспільних відносин з метою узгодження (компромісу) індивідуальних, соціально-групових і суспільних інтересів. При цьому серед юридичних ознак права автор виділяє нормативність, тобто право складається з правових норм і принципів як основних (базових) елементів її будови. [6, с. 227-228]

Отже, процес правозастосування в цілому, навіть за наявності норми права, яка може стати основою для вирішення справи, не може відбуватися поза принципами права, без їх урахування, адже принципи права пронизують всі норми права, виступають основою всієї системи права держави.

Як зазначалося вище, одним із дискусійних питань теорії правозастосування залишається питання про суб'єктів правозастосування та типологію правозастосовчої діяльності за цим критерієм.

Типологія (від грец. τύπος – відбиток, зразок, форма) – метод наукового пізнання, в основі якого лежить роз-

членування систем об'єктів і їх угруповання за допомогою типу, тобто узагальненої моделі, що ідеалізується. Типологія використовується з метою порівняльного вивчення істотних ознак, зв'язків, функцій, стосунків, рівнів організації об'єктів, як тих, що співіснують, так і тих, що розділені в часі. [7]

З огляду на правовий статус суб'єкта правозастосування та процедур, що застосовуються при прийнятті рішення, розрізняють чотири типи правозастосування, а саме:

- судовий тип;
- адміністративний тип;
- квазісудовий;
- квазіадміністративний.

Судовий тип правозастосування характеризується незалежністю правозастосовчих органів. Незалежність є конституційною рисою, яка означає, що судді підпорядковані виключно закону, не пов'язані жодними директивами політичних суб'єктів щодо того, яке мають прийняти рішення. Іншим принципом, що характеризує судовий тип правозастосування, є неупередженість, яка означає, що суддя нейтральний та незалежний від сторін, що виражається правилом *nemo iudex in causa sua* (ніхто не може бути суддею у власній справі). Ці два принципи всюди вважаються гарантією чесного і справедливого судового процесу. Судові рішення як результат правозастосування приймаються в разі виникнення спору, або якщо сторони процесу подають різні чи окремі позови, або в ситуації, коли від суду вимагається рішення про встановлення юридичного факту. Парадигмою судового типу правозастосування звичайно є застосування права судом.

В адміністративному процесі орган, що вирішує справу, в питаннях винесення рішення пов'язаний директивами та вказівками свого вищестоячого органу. Принцип ієрархічної підпорядкованості в даному випадку є основою, на якій базується цей тип правозастосування. У цьому сенсі ми можемо сказати, що орган, який вирішує справу, не є незалежним від органу, якому ієрархічно підпорядкований. Однак варто звернути увагу на факт, що і в адміністративному процесі діє принцип законності, але не може бути й мови про підпорядкування адміністративних органів директивам політичних інститутів. Поширеною є думка, що адміністративний процес, меншою мірою, ніж судовий розгляд, захищає права громадянина.

Серед спільних рис судового і адміністративного типів застосування права можна виділити такі:

- 1) багатоінстанційність провадження;
- 2) дослідження доказів при розгляді справи;
- 3) домінування принципу матеріальної (об'єктивної) правди;
- 4) винесення рішення на підставі чинних правових норм;
- 5) конкретно-індивідуальний характер владних рішень;
- 6) визнання за органами, що застосовують право, можливості правозастосовного розсуду;
- 7) можливість контролю і оскарження громадянином проміжних і остаточних рішень.

Разом з тим судовий та адміністративний тип правозастосування мають певні відмінності. Зокрема, у сфері судового застосування права, тобто здійснення правосуддя, кожна особа має гарантоване конституційно право на судовий захист – це означає, що кожен має право на справедливий і гласний розгляд справи без необґрунтованої затримки належним, незалежним, безстороннім і неупередженим судом. Судді є посадовими публічними особами, наділені формальним імунітетом, крім того, часто такі особи є суддями безстроково. Судовий тип застосування права спирається на безсторонність суддів, їхню незалежність, тобто судді не підлягають жодним

іншим органам влади й політичним організаціям, здійснюють правосуддя, лише спираючись на положення норм права. Судді діють на підставі визначених процедур, що ґрунтуються на таких принципах:

- принцип презумпції невинності;
- принцип об'єктивної правди;
- право на судовий захист;
- принцип рівності сторін;
- принцип гласності процесу;
- принцип послідовності процесу та ін..

У свою чергу, адміністративний тип застосування права полягає в тому, що право застосовує посадова чи службова особа державного органу чи органу місцевого самоврядування, позиція якого відносно адресата має владний характер. Часто сам орган є стороною у справі, а крім того, застосування права визначається також внутрішніми інструкціями і службовими вказівками. Державний орган також перебуває під наглядом вищестоящого органу і оцінюється з позицій організаційної та ієрархічної системи підпорядкованості. Зазвичай рішення державного органу можна оскаржити в суді, що означає судовий контроль за відповідністю такого рішення нормам права.

Застосування права суб'єктами господарського управління становлять парадигму управлінського правозастосування. У доктрині також йдеться про квазі-судовий і квазіадміністративний типи правозастосування. Ці типи правозастосування безпосередньо пов'язані

з делегуванням державними органами окремих функцій різного роду інституціям. У квазі-судовому типі суб'єктом правозастосування виступають різного роду мирові суди, медіаційні комісії, різні види арбітражних судів, погоджувальні комітети, третейські суди, тобто позадержавні громадські інституції. Якщо процедури, що регулює процес розгляду справи такими суб'єктами, гарантує чесність та справедливість вирішення справи, то держава поважає рішення цих установ, і навіть дає їм юридичну силу, рівну рішенням державних судів.

Квазіадміністративний тип охоплює владні рішення, що містять конкретно-індивідуальні норми і приймаються як державними організаціями, так недержавними, такими як банки, страхові компанії, що реалізують завдання в галузі державного управління. Розгляд справ цими установами подібний до правил адміністративного процесу, і тому варто виділяти квазіадміністративний тип правозастосування.

Висновки. Отже, правозастосування слід розуміти як правову форму діяльності уповноважених компетентних суб'єктів, спрямовану на реалізацію принципів та норм права в конкретних життєвих ситуаціях шляхом винесення індивідуально-конкретних рішень. З метою порівняльного вивчення істотних ознак типологія правозастосування здійснюється за таким критерієм, як суб'єкти правозастосування. У зв'язку з цим розрізняють чотири типи правозастосування: судовий, адміністративний, квазісудовий та квазіадміністративний.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник / Скакун О.Ф. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.
2. Дюрюгин І.Я. Применение норм советского права. – Свердловск, 1973. – 128 с.
3. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. – Т. 2: Д-Й. – К., 1999. – 744 с.
4. Гнатюк М.Д. Правозастосування та його місце в процесі реалізації права. Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. – Київ, 2007. – 22 с.
5. Бочаров Д. О. Правозастосовча діяльність: поняття, функції та форми: Проблемні лекції. – Дніпропетровськ: АМСУ, 2006. – 144 с.
6. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник / Скакун О.Ф. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.
7. Типологія // http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/4882/%D0%A2%D0%98%D0%9F%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%98%D0%AF